

Є. П. Бондаренко, здобувач
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

ОЦІНКА ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РОЗВИТОК РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

У статті на основі розробленої системи показників здійснено аналіз впливу державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг України.

Ключові слова: ринок фінансових послуг, рівень активності державного регулювання, рівень розвитку ринків фінансових послуг.

Постановка проблеми. Одним із основних індикаторів якості соціально-економічних процесів будь-якої країни є рівень розвитку та функціонування ринку фінансових послуг. Ринок фінансових послуг формує необмежені можливості для інвестицій, а тому має постійно перебувати в полі зору як законодавчих, так і виконавчих органів державної влади. Тому набуває актуальності формування системи показників, спрямованих на оцінку якості впливу державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз наукових публікацій засвідчив, що дослідженню питання державного регулювання ринку фінансових послуг присвячена значна кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Суттєвий внесок у дослідження проблем державного регулювання ринку фінансових послуг зробили такі вчені, як Дж. Стігліц, Т. Кембелл, Г. Марковіц, Е. Нікбахт, О. Барановський, Н. Внукова, В. Геєць, С. Герасимова, А. Дьомін, С. Злупка, М. Крупка, Н. Кузнецов, О. Мозговий, В. Унинець-Ходаківська. Слід відмітити, що на сьогоднішній день поза увагою науковців залишилися питання щодо оцінки якості впливу державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг. Відповідно існує об'єктивна необхідність розробки та впровадження відповідної системи показників.

Метою статті є побудова системи показників оцінки якості впливу державного регулювання на рівень розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Для визначення дієвості та ефективності механізму державного регулювання ринку фінансових послуг, на нашу думку, необхідно насамперед оцінити рівень його впливу на розвиток зазначеного сегмента. У науковій літературі практично відсутні підходи щодо методики такої оцінки.

На нашу думку, дієвість механізму державного регулювання може бути найбільш повно оцінена на основі показників, що відображають рівні активності державного регулювання ринку фінансових послуг та ефективності виконання ним контрольної функції.

При цьому необхідно враховувати, що основним критерієм серед зазначених є рівень активності державного регулювання ринку фінансових послуг, оскільки він характеризує результативність практичного впровадження інструментів прямого впливу даного механізму. Рівень активності державного регулювання (P_a) доцільно визначати, на нашу думку, як середнє геометричне від темпів зростання показників, що відображають інтенсивність застосування регулятивного інструментарію. З урахуванням наявних статистичних даних такими показниками є: кількість розроблених і прийнятих відповідним регулятором нормативно-правових документів, кількість виданих ліцензій, проведених у періоді перевірок, та вжитих за результатами цих перевірок заходів впливу. Отже формула для розрахунку має такий вигляд (1):

$$P_a = \sqrt[4]{T_a \cdot T_l \cdot T_n \cdot T_v}, \quad (1)$$

де T_a – темп зростання кількості розроблених і прийнятих нормативно-правових актів;

T_l – темп зростання виданих ліцензій;

T_n – темп зростання проведених перевірок;

T_v – темп зростання вжитих заходів впливу за результатами відповідних перевірок.

При цьому рівень державного регулювання можна характеризувати як активний, якщо результативний показник більше 1, а якщо його значення менше 1, то в даному періоді спостерігається спад активності щодо державного регулювання ринку фінансових послуг.

Слід зазначити, що розрахунок даного показника відіграє важливу роль під час формування політики державного регулювання, оскільки надає можливість узгодити такі аспекти, як якість державного регулювання та рівень розвитку ринку фінансових послуг. На жаль, на сьогодні під час аналізу розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг такий індикатор, як рівень активності державного регулювання не розглядається і не приймається до уваги, хоча надав би досить об'єктивну інформацію щодо частоти та результативності застосування того чи іншого регулятивного інструмента.

З метою розрахунку рівня результативності проведених перевірок щодо дотримання суб'єктами ринку фінансових послуг чинного законодавства – ефективності виконання контрольної функції – можна використовувати співвідношення вжитих заходів впливу до кількості проведених перевірок (2):

$$E_k = B / K, \quad (2)$$

де E_k – ефективність виконання контрольної функції;

B – кількість застосованих заходів впливу;

K – кількість проведених перевірок.

На основі результатів розрахунку ефективності виконання контрольної функції можна встановити доцільність і результативність здійснення наглядової діяльності з боку відповідного регулятора. Ефективність виконання контрольної функції з урахуванням того, що вона сприяє виявленню фактів зловживання, порушення законодавства в частині відмивання доходів, а інструментарій впливу – наповненню бюджету, буде забезпечуватися за умови, якщо кількість перевірок буде меншою, ніж впроваджено заходів впливу, тобто даний показник має бути більше 1.

Проведемо оцінку активності державного регулювання ринку фінансових послуг України та ефективності виконання ним контрольної функції на прикладі одного з державних регуляторів, зокрема Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. На першому етапі проведемо аналіз використання Держфінпослуг інструментів прямого впливу на ринок страхування, недержавного пенсійного забезпечення, небанківського кредитування і небанківських фінансових послуг. Вихідні дані для аналізу наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Аналіз застосування інструментів механізму
державного регулювання ринку фінансових послуг України
за період 2004–2008 рр.**

Вид інструмента регулювання	Рік					Темп зростання %, 2008 р. до			
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007
Страховий ринок									
Прийнято нормативно-правових актів	22	20	20	6	6	27,27	30,00	30,00	100,00
Видано ліцензій	1 150	795	964	1 934	992	86,26	124,78	102,90	51,29
Проведено перевірок	602	424	1 655	1 579	1205	200,17	284,20	72,81	76,31
Вжито заходів впливу	419	231	2 557	2 349	967	230,79	418,61	37,82	41,17

Вид інструмента регулювання	Рік					Темп зростання %, 2008 р. до			
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007
Ринок послуг фінансових компаній									
Прийнято нормативно-правових актів	15	14	18	3	13	86,67	92,86	72,22	433,33
Видано ліцензій	489	367	173	446	280	57,26	76,29	161,85	62,78
Проведено перевірок	1 257	803	661	673	533	42,40	66,38	80,64	79,20
Вжито заходів впливу	624	484	1 640	1 108	1 003	615,34	207,23	61,16	90,52
Ринок недержавного пенсійного забезпечення									
Прийнято нормативно-правових актів	14	5	9	3	5	35,71	100,00	55,56	166,67
Видано ліцензій	9	18	6	16	17	188,89	94,44	283,33	106,25
Проведено перевірок	27	43	42	83	332	1 229,63	772,09	790,48	400,00
Вжито заходів впливу	5	29	76	125	311	6 220,00	1 072,41	409,21	248,80
Усього по ринку небанківських фінансових послуг									
Прийнято нормативно-правових актів	51	39	47	12	24	47,06	61,54	51,06	200,00
Видано ліцензій	1 648	1 180	1 143	2 396	1 289	78,22	109,24	112,77	53,80
Проведено перевірок	1 886	1 270	2 358	2 335	2 070	109,76	162,99	87,79	88,65
Вжито заходів впливу	587	744	4 273	3 582	2 281	388,59	306,59	53,38	63,68

Джерело: [4].

Як видно з даних таблиці, найбільша кількість розроблених і прийнятих Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг нормативно-правових актів спостерігається на початковому етапі роботи даного органу, а саме в 2004 і 2008 рр., що обумовлено початком кризи фінансової системи. Так, у 2008 р. прийнято 24 нормативні документи, що вдвічі більше порівняно з 2007 р. Відповідно, основна частина нормотворчої діяльності комісії у 2008 р. була спрямована на мінімізацію та подолання проявів фінансової кризи. У той же час кількість нормативних документів у розрізі сегментів ринку фінансових послуг коливається залежно від особливостей їх становлення та розвитку. Що стосується ліцензування, то найбільше видано ліцензій у 2004 р. – 1 648, що пояснюється високим темпом розвитку страхового ринку та зростанням обсягу кредитної кооперації. У 2008 р. видано лише 1 289 ліцензій, що на 47 % менше порівняно з попереднім роком. Протягом періоду, що аналізується, спостерігається зростання, більше ніж у 1,5 раза, кількості проведених перевірок. Це обумовлено насамперед підвищенням рівня контролю за суб'єктами ринку фінансових послуг і зростаючою динамікою нарощення обсягів послуг, що ними надаються.

Відповідно, досить високими темпами зростає і кількість виявлених порушень у сфері надання фінансових послуг, але протягом останніх років зменшується необхідність регулюючого впливу. Так, у 2008 р. був вжитий лише 2 281 захід впливу, а зниження даного показника пояснюється тим, що діяльність державних інспекторів спрямована не лише на виявлення порушень, але й надання роз'яснень щодо їх усунення та запобігання.

Результати проведених розрахунків активності державного регулювання ринку фінансових послуг України та ефективності його контрольної функції за період 2004–2008 рр. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз активності державного регулювання ринку фінансових послуг України та ефективності виконання контрольної функції за період 2004–2007 рр.

Показник	Рік				Темп зростання, 2008 р. до		
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007
Рівень активності державного регулювання	1,12	1,35	0,72	0,88	78,87	65,21	122,49
Ефективність контрольної функції	3,54	1,88	0,61	0,72	20,34	38,30	118,03

Джерело: власні розрахунки на основі даних [4].

Дослідження рівня активності державного регулювання ринку фінансових послуг свідчить, що активність державного регулювання ринку фінансових послуг з боку Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг після 2006 р. є відносно низькою. Так, якщо у 2006 р. середній коефіцієнт зростання діяльності комісії за основними напрямками в цілому становив 1,35, то в 2008 р. лише 0,88. Ефективність виконання контрольної функції в динаміці знижується і в 2008 р. становить 0,72, що вдвічі менше порівняно з 2005 р. Така тенденція обумовлена формуванням та вдосконаленням відповідної законодавчої та нормативно-методичної бази щодо реєстрації та ліцензування суб'єктів ринку фінансових послуг, порядку складання та подання звітності; проведенням відповідної консультативної роботи з недопущення порушень чинного законодавства. Внаслідок цього самі суб'єкти ринку фінансових послуг стали організовувати та здійснювати свою діяльність більш ефективно, не допускаючи істотного порушення нормативних вимог.

Важливу роль під час оцінки дієвості механізму державного регулювання відіграють не лише рівень його активності та ефективності виконання контрольної функції, а й визначення якості впливу державного регулювання на розвиток вітчизняного ринку фінансових послуг.

Розглянемо основні тенденції розвитку ринків фінансових послуг, що контролюються Державною комісією з регулювання ринків фінансових

послуг. На нашу думку, основними індикаторами розвитку даного сегмента можуть бути такі показники, як зростання кількості суб'єктів відповідного ринку, збільшення обсягу їх активів і наданих послуг.

У табл. 3 подано основні показники розвитку ринків фінансових послуг за період 2004–2008 рр.

Таблиця 3

**Динаміка основних показників розвитку ринків
фінансових послуг України за період 2004–2008 рр.**

Показник	Рік					Темп зростання, 2008 р. до			
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007
Страховий ринок									
Загальна кількість страхових компаній, од.	387	398	411	446	469	121,2	117,8	114,1	105,2
Загальні активи страхових компаній, млн. грн.	20 012,8	20 920	23 995	32 213	41 930,5	209,5	200,4	174,7	130,2
Чисті страхові премії, млн. грн.	9 664,5	7 482,8	8 769,4	12 353,8	15 981,8	165,4	213,6	182,2	129,4
Ринок недержавного пенсійного забезпечення									
Кількість недержавних пенсійних фондів, од.	5	54	79	96	110	2 200,0	203,7	139,2	114,6
Загальні активи фондів, млн. грн.	10,5	46,2	137	281	612,2	5 830,5	1 325,1	446,9	217,9
Пенсійні внески, млн. грн.	0,09	36,4	119,7	234,4	582,9	647 666,7	1 601,4	487,0	248,7

Показник	Рік					Темп зростання, 2008 р. до			
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007
Ринок небанківського кредитування									
Кількість кредитних установ, од.	612	725	798	868	927	151,5	127,9	116,2	106,8
Загальні активи, млн. грн.	840,3	1 939,5	4 317,5	8 265,3	12 216,6	1 453,8	629,9	283,0	147,8
Обсяг наданих послуг, млн. грн.	1 241,2	2 587,5	5 442,5	10 979,9	15 323,1	1 234,5	592,2	281,5	139,6
Ринок послуг фінансових компаній									
Кількість фінансових компаній, од.	312	398	433	481	510	163,5	128,1	117,8	106,0
Загальні активи, млн. грн.	1 047,9	2 288,8	5 531	3 642,5	6 537,3	623,8	285,6	118,2	179,5
Обсяг наданих послуг, млн. грн.	3 414,5	9 308,9	13 284	2 653,4	3 922	114,9	42,1	29,5	147,8
Усього по ринку небанківських фінансових послуг									
Кількість фінансових установ, од.	1 316	1 575	1 721	1 891	2 016	153,2	128,0	117,1	106,6
Загальні активи, млн. грн.	21 911,5	25 194,5	33 980,5	44 401,8	61 296,6	279,7	243,3	180,4	138,0
Обсяг наданих послуг, млн. грн.	14 320,29	19 415,6	27 615,6	26 221,5	35 809,8	250,1	184,4	129,7	136,6

Джерело: [4].

Аналіз показників у розрізі ринків фінансових послуг показав, що до початку фінансової кризи даний сегмент динамічно розвивався. Так, кількість фінансових установ у 2008 р. становила 2 016 од., що на 53 % більше порівняно з початком періоду, що аналізується. Така тенденція обумовлена, в основному, значним розширенням ринку послуг фінансових компаній і недержавного пенсійного забезпечення. У цілому кількість фінансових компаній у 2008 р. становить 210 одиниць, що на 63 % більше порівняно з 2004 р., недержавних пенсійних фондів у 2008 р. налічувалося 110 і за період, що досліджується, їх кількість зросла в 22 рази. Стабільна ситуація щодо розширення кількості суб'єктів спостерігається на ринку кредитної кооперації та страховому ринку, відповідно зростання даного показника становить 51 та 21 %. Наступною складовою узагальнюючого показника розвитку є вартість активів фінансових установ. Так, протягом аналізованого періоду вартість активів фінансових установ зросла з 21 911,5 до 61 296,6 млн. грн. Найбільший рівень зростання спостерігається в розрізі ринків недержавного пенсійного забезпечення та небанківського кредитування (вони зросли за аналізований період відповідно в 58,3 та 14,53 рази), що є наслідком активізації діяльності даних сегментів. Звертає на себе увагу і динаміка обсягів наданих послуг, у цілому по ринку небанківських

фінансових послуг таке зростання становить понад 180 %. Аналіз тенденцій зростання показав, що обсяг послуг зростає прямо пропорційно збільшенню кількості учасників відповідного ринку.

Отже, на основі вищенаведених розрахунків проведемо аналіз рівня розвитку ринків фінансових послуг, що контролюються Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг. На нашу думку, узагальнюючий показник розвитку можна подати як середнє геометричне з темпових показників зростання кількості суб'єктів ринків фінансових послуг, вартості їх активів та обсягу наданих послуг.

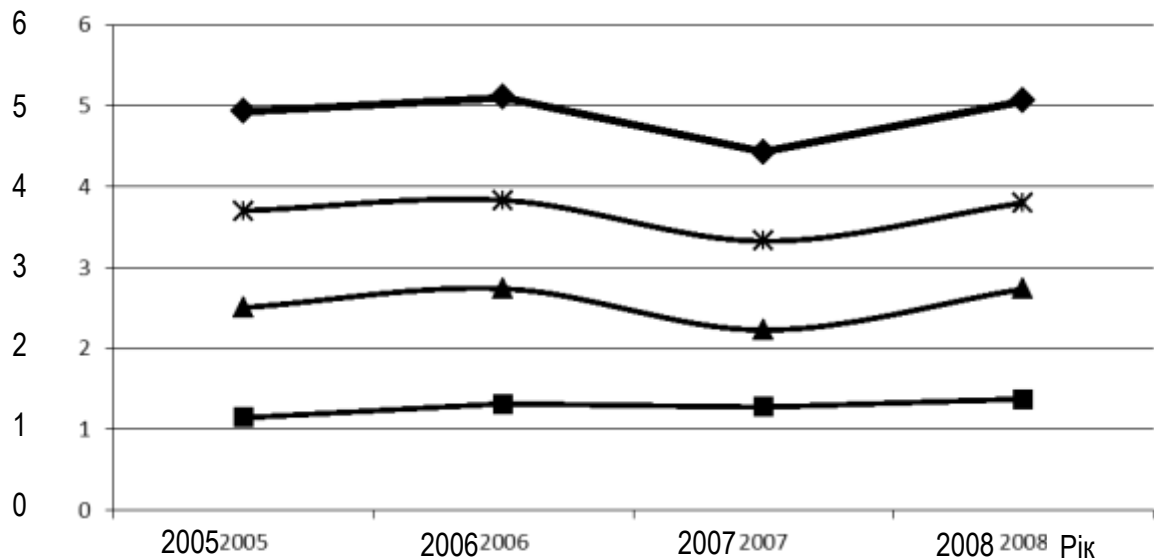
$$P_p = \sqrt[3]{T_{kc} \cdot T_{ak} \cdot T_{np}}, \quad (3)$$

де P_p – інтегральний показник рівня розвитку ринків фінансових послуг;
 T_{kc} – темп зростання кількості суб'єктів ринків фінансових послуг;
 T_{ak} – темп зростання вартості активів;
 T_{np} – темп зростання обсягу наданих послуг.

Результати оцінки інтегрального показника рівня розвитку ринку фінансових послуг і факторів його формування наведені на рис. 1.

Як свідчать проведені розрахунки, динаміка зростання кількості суб'єктів ринку фінансових послуг визначає темпи зміни обсягу наданих послуг. У 2008 р. темпи зростання кількості суб'єктів і наданих ними фінансових послуг були вищими, ніж в попередні два роки періоду, що аналізується. При цьому обсяги активів фінансових установ мають стійку тенденцію до нарощення з постійним темпом зростання. Динаміка інтегрального показника рівня розвитку ринку фінансових послуг у цілому визначалася характером зміни кількості суб'єктів ринку та обсягу наданих послуг. Якщо комплексне зростання за основними показниками розвитку ринку фінансових послуг у 2005 р. становило в середньому 1,23 раза, то в наступні роки характер його динаміки змінювався із зростання (у 2006 і 2008 рр.) до скорочення (у 2007 р.). Швидкість зростання ринку фінансових послуг України у 2008 р. становила 1,26, що на 0,16 пунктів більше, ніж у 2007 р.

Рівень розвитку ринку фінансових послуг
Темп зростання кількості суб'єктів ринку фінансових послуг
Темп зростання обсягу наданих послуг
Темп зростання активів фінансових установ

Рис. 1. Динаміка показників рівня розвитку ринку фінансових послуг України за період 2005–2008 рр.

Щоб виявити, яким чином державне регулювання впливає на рівень розвитку ринку фінансових послуг, скористаємося інструментарієм дослідження кореляційно-регресійних моделей.

За результатами регресійного аналізу наявних статистичних даних отримано, що в цілому стохастична залежність рівня розвитку ринків фінансових послуг від впливу державного регулювання може бути описана таким рівнянням (4):

$$y = 0,9913 + 0,2332x_1 - 0,0080x_2, \quad (4)$$

де y – рівень розвитку ринків фінансових послуг, од.;

x_1 – рівень активності державного регулювання ринків фінансових послуг, од.;

x_2 – показник ефективності виконання контрольної функції державного регулювання, од.

Показники значущості отриманого регресійного рівняння вказують на те, що воно відображає 56 % фактичної варіації зміни результуючого показника від обраних факторів.

При цьому без урахування впливу державного регулювання природний темп розвитку ринку фінансових послуг України становить лише 99,13 %, тобто саме активна участь держави в стимулюванні діяльності небанківських фінансових установ з надання відповідних послуг зумовлює можливість зростання даного сегмента фінансового ринку.

Інтерпретація отриманого рівняння парної регресії дозволяє зробити висновок, що зростання рівня активності державного регулювання на 1 % призводить до збільшення рівня розвитку ринків фінансових послуг на 23 %. Разом з тим ефективність виконання контрольної функції органами державного регулювання ринків фінансових послуг за статистичними даними дестимулює розвиток даного сектора. Так, зростання кількості перевірок і відповідно заходів впливу призводить до зниження інтегрального показника розвитку ринку фінансових послуг майже на 1 %.

Висновки. Отже, основним фактором посилення позитивного впливу державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг є створення належних умов для підвищення показників активності такого регулювання. Це передбачає подальше удосконалення нормативно-методичної бази щодо створення, реєстрації, ліцензування, умов надання послуг, складання та подання звітності, прозорості діяльності фінансових установ і їх взаємодії зі споживачами фінансових послуг. Унаслідок такого удосконалення знизиться необхідність у проведенні контрольних перевірок і впровадженні заходів впливу, що нівелює негативний вплив низької ефективності державного регулювання на рівень розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг.

Список літератури

1. Блага, Н. В. Державне регулювання фондового ринку [Текст] / Н. В. Блага // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С. 89–94.
2. Герасимова, С. Механізми державного регулювання ринку фінансових послуг [Текст] / С. Герасимова // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 42–47.
3. Масляєва, К. В. Стратегія розвитку ринку фінансових послуг України: мета, завдання та механізми їх реалізації [Текст] / К. В. Масляєва // Адвокат. – 2007. – № 6. – С. 15–18.
4. Річні звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг за 2004–2008 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.

Summary

Based on the developed system of indicators the article analyzes the impact of the state regulation on the development of the market of financial services in Ukraine.

Отримано 02.02.2011